

УДК 141.7:004.8

ФІЛОСОФІЯ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЯК ЗБЕРЕГТИ ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ У КУЛЬТУРІ ШВИДКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ

Парийський В.Р.

e-mail: valerii.paryiskyi@nure.ua

Науковий керівник – к. філос. н., доц. Горячковська Г.М.

Харківський національний університет радіоелектроніки, каф. СГН
м. Харків, Україна

Today, artificial intelligence attracts the attention of researchers not only because there is a need to expand knowledge about its technical capabilities or errors, but also because it is gradually changing the person himself. And the biggest risk is that we are increasingly tempted to live according to the logic of the machine: to value only speed, efficiency and results, forgetting about dignity, freedom, moral choice and own thinking. Philosophy in the era of AI helps to be conscious and responsible, not just to use new opportunities, but to remain human among these opportunities.

Сьогодні про штучний інтелект у навчанні, на роботі, у творчості, у політиці для багатьох людей став звичним інструментом, який допомагає швидше знайти інформацію, написати текст, обробити дані або запропонувати готове рішення. Технології знімають частину навантаження і дають нам нові можливості. Утім, на порядок денний виходить питання: що відбувається з людиною в світі, де все більше рішень, відповідей і навіть форм мислення пропонує машина? Штучний інтелект привертає увагу дослідників [1, 2] не тільки тому, що є потреба розширювати знання про його технічні можливості чи помилки, але й тому, що він поступово змінює саму людину. Можливо, найбільший ризик полягає в тому, що ми все більше маємо спокусу жити за логікою машини: цінувати тільки швидкість, ефективність і результат, забуваючи про гідність, свободу, моральний вибір і власне мислення.

У сучасній культурі швидкість стала майже окремою цінністю. Ще у 70-ті роки ХХ століття про ризики, пов'язані з цим, писав відомий австрійський біолог і філософ Конрад Лоренц. Він визначав захоплення швидкістю – «біг наввипередки із самим собою» – як один з «восьми смертних гріхів цивілізованого людства». Від нас постійно вимагають швидко відповідати, швидко вчитися, швидко працювати, швидко адаптуватися. Штучний інтелект ідеально вписується в цю логіку, тому що він може за секунди зробити те, на що людині потрібно набагато більше часу. Через це виникає непомітна, але дуже серйозна зміна: людина починає порівнювати себе з машиною. Вона може думати, що якщо алгоритм робить щось швидше, точніше і красивіше, то її власна цінність начебто зменшується. У такому випадку людина починає оцінювати себе не як

особистість, а як функцію: наскільки вона продуктивна, наскільки корисна, наскільки швидко дає результат. Але саме тут філософія нагадує

про дуже важливу річ: людина не зводиться до продуктивності. Її цінність не можна виміряти тільки користю, швидкістю чи ефективністю. Людина має гідність уже тому, що вона є моральною істотою, здатною мислити, сумніватися, вибирати і відповідати за свої вчинки [3].

На відміну від машини, людина мислить не лише швидко або повільно, а ще й осмислено. Вона може помилятися, вагатися, змінювати свою позицію, переживати внутрішній конфлікт. Це не слабкість, а важлива частина людського існування. Саме через сумнів, роздуми і внутрішню боротьбу людина приходить до справжнього розуміння. Машина може видати готову відповідь, але вона не проживає питання. Вона не несе моральної відповідальності за свої слова і не має власного досвіду. Тому небезпека полягає не в тому, що ШІ стане «надто розумним», а в тому, що людина, звикає до готових відповідей і може поступово відмовитися від власного мислення. Якщо ми перестаємо ставити питання, перевіряти аргументи і формувати свою позицію, то ми втрачаємо одну з головних ознак свободи – самостійність розуму.

Саме тут роль філософії стає особливо важливою. Філософія не конкурує з технологією у швидкості. Її сила в іншому: вона змушує зупинитися і поставити ті питання, які не вирішуються технічно. Не все, що можна зробити, треба робити. Не все, що працює ефективно, є справді правильним. Не все, що зручно, є безпечним для людської свободи. Штучний інтелект може допомагати в багатьох справах, але він не може відповісти за людину на питання про сенс, добро, відповідальність і межі допустимого. Саме філософія повертає в центр уваги питання «навіщо?» і «якою ціною?». Без цих питань технологічний прогрес може стати сліпим рухом уперед, у якому буде багато прибутку, користі, але мало людяності.

Ще одна важлива проблема полягає в тому, що ШІ поступово змінює сам спосіб навчання і пізнання. Коли будь-яку відповідь можна отримати за кілька секунд, з'являється спокуса не вчитись розуміти, а вчитись швидко знаходити готове. У такій ситуації знання ризикує перетворитися на набір зручних відповідей без глибини. Людина може перестати розрізняти, де її власна думка, а де запозичене формулювання. Але справжнє мислення не там, де ти повторюєш, а там, де ти сам проходиш шлях від питання до висновку. Саме тому філософія важлива не тільки як дисципліна, а як практика внутрішньої чесності. Вона вчить не ховатися за готовими фразами, а перевіряти, що ти справді розумієш, а що лише повторюєш.

Окремо варто сказати і про моральну відповідальність. Коли рішення пропонує алгоритм, дуже легко перекласти провину на систему: «так порадив ШІ», «так спрацювала програма», «так показали дані». Але відповідальність від цього не зникає. Навпаки, вона стає ще складнішою, бо людина може втратити відчуття власної ролі. Якщо штучний інтелект

помиляється в медицині, праві чи освіті, то нас не рятує сам факт, що рішення було «алгоритмічним». На порядку денному завжди залишається питання: хто допустив таку систему до важливих сфер життя, хто вирішив їй довіряти, хто мав контролювати межі її застосування? Тут знову видно, що технічного підходу недостатньо. Потрібне філософське осмислення відповідальності, бо без нього зручність легко перетворюється на моральну безпечність.

Отже, у добу ШІ філософія не втрачає свого значення, а навпаки стає ще потрібнішою. Для того, щоб людина не загубила себе в культурі швидкості, автоматизації та постійної гонитви за ефективністю ми маємо вміти самостійно мислити, розуміти свою відповідальність, розуміти ризики, які привносить наша активність, зокрема фахова, у повсякдення та у майбутнє. Головна небезпека полягає не лише в технічних збоях або помилках алгоритмів, а в тому, що критерії машини можуть стати критеріями людини і бути ухвалені. На це вказує захоплення рейтинговими оцінюваннями, які непомітно замінили інститут репутації у суспільному просторі. Якщо ми почнемо оцінювати себе тільки через користь, швидкість і функціональність, то втратимо щось набагато важливіше – розуміння людської гідності. Головне завдання філософії сьогодні – не допустити, щоб технологія підмінила людину не фізично, а внутрішньо. Штучний інтелект має бути інструментом, який служить людині, а не силою, яка поглинає людське, змушує людину підлаштовувати власне мислення, цінності й спосіб життя. Філософія допомагає бути свідомим і відповідальним, не просто користуватися новими можливостями, а залишатися людиною серед цих можливостей.

Список використаних джерел:

1. Terziyan, V., Tiihonen, T., & Shukla, A.K., Gryshko, S., Golovianko, M., Terziyan, O., & Vitko, O. (2025). Towards Ethical Evolution: Responsible Autonomy of Artificial Intelligence across Generations. *AI and Ethics*, Springer. 1-26. <https://doi.org/10.1007/s43681-025-00759-9>

2. Яблонь В. Маніпулятивні впливи ШІ в медіа та шляхи їх врегулювання / 29-й Міжнародний молодіжний форум «Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті». Зб. матеріалів форуму. Т. 9. Харків: ХНУРЕ. 2025. 84 с. С. 31–33. <https://drive.google.com/file/d/1koirnK9BZJArWDvje19OiED2zLqpOYqv/view>

3. Горячковська Г., Дашенкова Н., Коробкіна Т. Морально-психологічні аспекти культури гідності: від нарцисизму до любові // Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії» № 60. 2025. <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.60.5>